

ДОСЛІДЖЕННЯ 1997 РОКУ

М.А.Пелешин

АРХЕОЛОГІЧНІ РОБОТИ У ВИННИКАХ

Поселення мідного віку поблизу м.Винників (урочище "Жупан") здавна привертало увагу широкого кола дослідників насамперед поєднанням матеріалів двох різних культур: ліпнястої посуду і трипільської.¹ Незважаючи на невеликі масштаби розкопок, які ведуться упродовж 20-х років, щороку з'являються нові відомості про ці культури, про характер взаємовідносин їх населення у межиріччі Дністра і Західного Бугу. Тому є потреба в оперативних повідомленнях про результати цих розкопок до публікації узагальнюючої праці в майбутньому.

У 1997 р. розкопки проводили поблизу східного, досить крутого, схилу гори, безпосередньо біля розкопу 1996 року. Саме тут, приблизно в 6-7 м від краю схилу, виявлені залишки об'єктів з численними побутовими матеріалами.

Досліджено 52 м² (рис.1). У трьох місцях пія зі значною кореневою системою грабових дерев не давали змоги належно прокопувати культурний шар.

Культурний шар, як і на раніше дослідженій площі, залягав під жовтуватим лесом, у слабо гумусованому ґрунті, на глибині 0,5-0,8м на самому схилі і децю глибше в сторону площадки. Виявлено розвали двох глиняних черенів і кілька ям, які входили до наземних жител.

¹ Пелешин М.А. Археологічні роботи у Винниках / Археологічні дослідження Львівського університету. Львів, 1997. Вип.2. С. 5-21.

Житло 1 (№9) представлено овальною ямою з дещо звуженими донизу стінками. Розміри її становили 1,5x1,1 м, глибина — 0,7 м (1,4 м від сучасної поверхні). Яма, особливо її західна частина, була заповнена великою кількістю грудок глиняної обмазки, які утворювали суцільний завал. Можливо, черинь знаходився із західного боку ями і, зруйнувавшись, зсунувся в яму. Серед грудок обмазки інколи трапляються вуглики, залишки попелу.

У культурному шарі над ямою, ще до виявлення її контурів, а також безпосередньо в ямі знайдено окремі уламки близько 11 посудин культури лійчастого посуду та кілька фрагментів пізньотрипільської кераміки. Серед кераміки культури лійчастого посуду можна вирізнити фрагменти п'яти-шести горщиків з лійчастими вінцями (рис.4:1-5), один-два горщики з грубими вінцями (рис.3:1,2), частину черпака (рис.5:1).

Трипільська кераміка представлена уламками столової амфори (рис.9) і кухонної миски (рис.8:4), вухом досить великої амфори (рис.6:3).

У ямі знайдено близько десяти крем'яних відщепів. Виділяється масивний відщеп з численними сколами на поверхні. Можливо, це заготовка сокири (рис.11:5).

Житло 2 (№10) представлено глиняним черенем і невеликим заглибленням під ним. Розвал його займав округлу площу діаметром близько 1 м.

Дуже випалені грудки обмазки мали цеглястий колір і лежали одним шаром. Складається враження, що вони не були зміщені після розвалу череня. Під обмазкою виявлене невелике округле заглиблення діаметром близько 0,7 м, глибиною в матеріку — 0,3 м. У ньому знайдено окремі грудки глиняної обмазки, кілька фрагментів горщика культури лійчастого посуду, а також дрібний уламок кістяної пластинки.

Житло 3 (№11) представлено розвалом глиняного череня, який знаходився на глибині 0,5-0,7 м від сучасної поверхні. Його розчистка

ускладнювалась численним корінням. Розвал череня займав площу довжиною близько 2 м і шириною 0,4-1,5 м. Грудки обмазки лежали суцільним шаром, по краях скупчення вони були розрізнені. Знахідок виявлено мало. Серед них — уламки кераміки культури лійчастого посуду, крем'яні відщепи та ніж на пластині.

Житло 4 (№12) представлене овальною ямою з переважно прямими стінками, в деяких місцях розширеними донизу. Розміри її становили 1,2x0,8 м, глибина в матеріку — 0,5 м. У культурному шарі над ямою, а також біля неї часто траплялися фрагменти кераміки. Безпосередньо в ямі знайдені уламки, що належали великому горщику (рис.2) і частини ще двох горщиків. Привертнув увагу той факт, що в заповненні ями не було розвалу печі, що є характерно для ям культури лійчастого посуду. Очевидно, що яма не призначалася для череня, а використовувалася для інших цілей.

Крім того, були виявлені:

— дві невеликі овальні ямки (рис.1:5 і 6), можливо, сліди від стовпців. Розміри їх становили 0,6x0,3 м, глибина — 0,15 м у матеріку;

— три приблизно однакових розмірів камені-пісковики. Їх виявлено на глибині 0,2-0,5 м від сучасної поверхні на відстані 1,5-1,8 м один від одного. Сердній камінь мав обтесані чотирикутні грані. Його розміри — 0,3x0,2 м, два інші були менші. Можна припустити, що виявлені в цій ділянці розкопу ямки від стовпців, камені, яма і розвал печі входили до одного — житлово-господарського комплексу.

Усі описані об'єкти за характером виявлених у них побутових речей належать до культури лійчастого посуду.

Керамічний матеріал з дослідженої ділянки відноситься до культури лійчастого посуду і трипільської культури. Кількісно переважав лійчастий посуд. За технологією він не відрізнявся від раніше виявленого. Його характерні риси: домішка шамоту в глині, слабкий обвал, добре вивладжена поверхня коричнево-сірого кольору. Основна форма — це горщики з широким

різновидів, які відрізнялися за формою вінець. Наведемо опис виявлених посудин.

Горищики з лійчастими віnciaми (6 екз.). Здебільшого це невеликі посудини. Слід, однак, зазначити, що форма вінець дещо відмінна від аналогічних горищиків у Малих Грибовичах, Зимному та інших поселеннях у Західному Побужжі. Вони ніби покручені, надто вигнуті в середній частині, край більше відігнутий назовні (рис.4:2,5,6). Деякі горищики прикрашені вертикальними заглибленими ямками (рис.4:4). Один з горищиків, поверхня якого старанно пролощена, прикрашений підтрикутними ямками під краєм і зигзагоподібною горизонтальною лінією (рис.4:1). Обидва елементи (ямки, зигзаг) є типовим для орнаментики культури лійчастого посуду.

Горищики з лійчастими віnciaми та колінчастими вухами (рис.4:3). Їх було небагато — знайдено два фрагменти від двох посудин.

Горищики з низькими грубими віnciaми (4 екз.). Прикрашені по краю або ж при основі вінець підтрикутними, скісними або ромбічними заглибленнями (рис.3). Повністю реставрований горищик виготовлено з глини з домішкою шамоту й піску, слабо обпалений. Його зовнішня поверхня сіро-коричнева, внутрішня — темна, що свідчить про користування посудиною. Висота його становить 43 см, діаметр дна — 13 см, діаметр вінець — 35 см (рис.2). Це один з найбільших горищиків цього типу, на сьогодні відомих з поселень культури лійчастого посуду в межах річки Західного Бугу і Дністра.

Черпаки. У попередні роки характерні фрагменти черпаків майже не виявлені. Це наводило на думку, що вони у Винниках не застосовувались або ж їх було дуже мало. У розкопах 1997 знайдено два фрагментовані черпаки. Один з них виготовлений з чистої глини, добре обпалений, порівняно легкий, поверхня його сіро-коричневого кольору. За цими ознаками він наближається до трипільської кухонної кераміки. Черпак має опуклі в середній частині стінки, які завершуються тонким краєм. Ручка посудини висока, у верхній частині крильцеподібна, прикрашена трьома заглибленими лініями. Діаметр

вінець — 13 см (рис.5:1). Друга посудинка представлена фрагментом стінки (рис.5:2).

Цікавим є фрагмент вінця великої посудини з широким, грубим, відтягнутим назовні раєм (рис.4:7). Такі посудини не є характерні для культури лійчастого посуду. Можливо, вона є певним запозиченням — виліплена на зразок відповідних посудин у трипільській культурі.

Трипільська кераміка

Трипільська кераміка представлена лише фрагментами. Як і в попередні роки, вони належали до двох груп: столового та кухонного посуду.

Столовий посуд виготовлений з чистої глини, має яскраво червоний колір, добре обпалений. Привертає увагу невелика частково збережена посудинка з кулястими стінками та високою циліндричною шийкою. По краю з внутрішньої сторони вона прикрашена маленькими овальними ямками. Діаметр вінця посудинки — 10 см, висота збереженої частини — 9,5 см (рис.9). Подібні посудини виявлені на західноволинських поселеннях, однак вони виготовлені у кухонному варіанті і прикрашені шнуром.

Кухонний посуд більш різноманітний за формами. Це невеликі горщики з плавно відігнутим вінцем (2 посудини). Один з них прикрашений на шийці підтрикутними ямками (рис.6:2).

Привертає увагу вухо великої амфори, прилаштоване на рівні найбільшої випуклості посудини. Вухо завершується вгорі двома виступами, які імітують, можливо, роги бика (рис.6:3). Посудина має сірий колір з жовтим відтінком. Такі невеликі амфори до цього часу на поселенні не виявлені.

Миски (5 екз.) практично не відрізнялися від раніше виявлених. Вони мають широкий край. Відмінності зводяться до візерунків орнаменту. Одна з мисок мала шість горизонтальних відтисків шнура і рядок ромбовидних заглиблень під ними, а по краю — групи скісних відтисків шнура (рис.8:1). Інші миски також мали індивідуальні риси орнаменту (рис.8:3,4).

Знайдено окремі фрагменти від двох півсферичних чаш. Одна з них була тонкостінна з сіро-коричневою лощеною поверхнею (рис.8:2).

Особливої уваги вартий фрагмент дуже випуклої стінки посудини (рис.7). Можливо, вона мала таку ж форму, як і вищеописана столова амфора. Посудина прикрашена складним геометричним узором у вигляді трьох здвоєних горизонтальних стрічок, до яких примикають знизу опущені вершинами донизу кути, що складаються з п'яти ліній. До них прилучався знизу ще один ряд таких кутів (рис.7). Подібні ж сюжети були зображені і в інших місцях на стінках посудини. Увесь орнамент виконано методом псевдошнурів і симетрично, що свідчить про наявність людей на поселенні, які мали певні художні задатки.

Посудини з таким орнаментом трапляються рідко. Одна з них знайдена на поселенні в Голишеві на р.Стирі.

На дослідженій площі виявлено близько 30 крем'яних речей. Кремій здебільшого темний, західнобузький. Це переважно дрібні відщепи, які свідчать, що на поселенні вели певну роботу з виготовлення знарядь.

Як зазначалося у попередніх публікаціях, неможливо точно розрізнити, які крем'яні вироби належать до культури лійчастого посуду, які — до трипільської. Тому подаємо сумарний їх опис.

До асортименту знарядь входять:

— добротно виготовлений скребок-ніж на довгій грубій тригранній пластині. Краї її оброблені скісною ретушлю, спинка — сколами. Знаряддя має сліди ужитку у вигляді слабкої заполіровки поверхні та вицерблин по краю. Довжина — 14,5 см (рис.10:1). Подібна ретуш більше характерна для трипільської технології обробки кременю;

— чотири скребки-ножі на пластинах (рис.10:2,4,8,10). Особливо виділяється ніж на тонкій, покритій патиною пластині, краї якої оброблені скісною ретушлю (рис.10:4);

— кілька скребоків на відщепках (рис.10:6,7,9);

- два відщепи з гострим обробленим ретушню кінцем (рис.10:5,12);
- дві пошкоджені заготовки сокир. Обушна частина покрита численними сколами. Місце знаму було перетворене у відбивач, про що свідчать численні вищерблини (рис.10:5). Друга заготовка була пошкоджена на початковій стадії обробки (рис.10:13);
- підтрикутний плоский, покритий патіною з обох сторін кусок кременя, один край якого оброблений сколами (рис.11:1). Знаряддя могло використовуватись як скребло;
- кусок нуклеуса з численними негативами від сколювання дрібних коротких пластин. Згодом нуклеус був використаний як відбивач (рис.11:4);
- масивний кусок кременя, гострий кінець якого використовувався як відбивач.

Кам'яні вироби нечисленні, однак їх асортимент дещо розширився.

Вище вже згадувалась кам'яна зернотерка, а також обтесаний чотирикутний камінь. На особливу увагу заслуговує молоток з сірого дрібнозернистого пісковика. Форма його нагадує сучасний молоток, поверхня вигладжена. В обушній частині є виїмки, можливо, для кріплення з дерев'яною рукояттю. Довжина виробу становить 14,3см (рис.12). Це перша знахідка подібного виробу на поселенні. У попередні роки були знайдені та вкочі зі скам'янілого дерева.

Отже, розкопки 1997 року наблизили до реальної картини відомості про кількість жителів, їх розміщення, складові частини. Виявлені нові, раніше невідомі посудини як трипільської, так і ліпчастого посуду культур. Вони дозволяють припускати думку про перебування значного колективу трипільців на поселенні культури ліпчастого посуду.

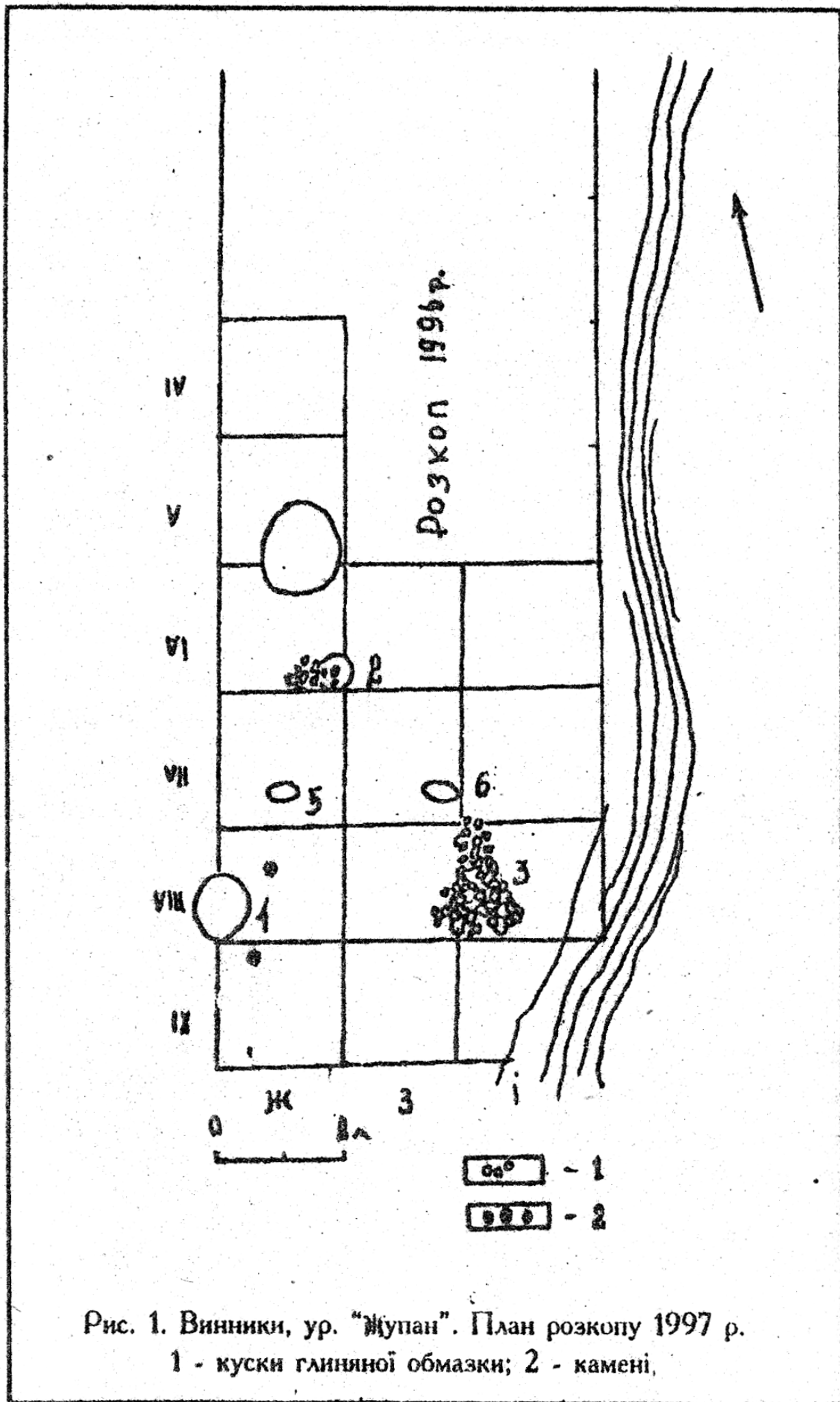

Рис. 1. Винники, ур. "Жупан". План розкопу 1997 р.
1 - куски глиняної обмазки; 2 - камені,

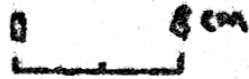
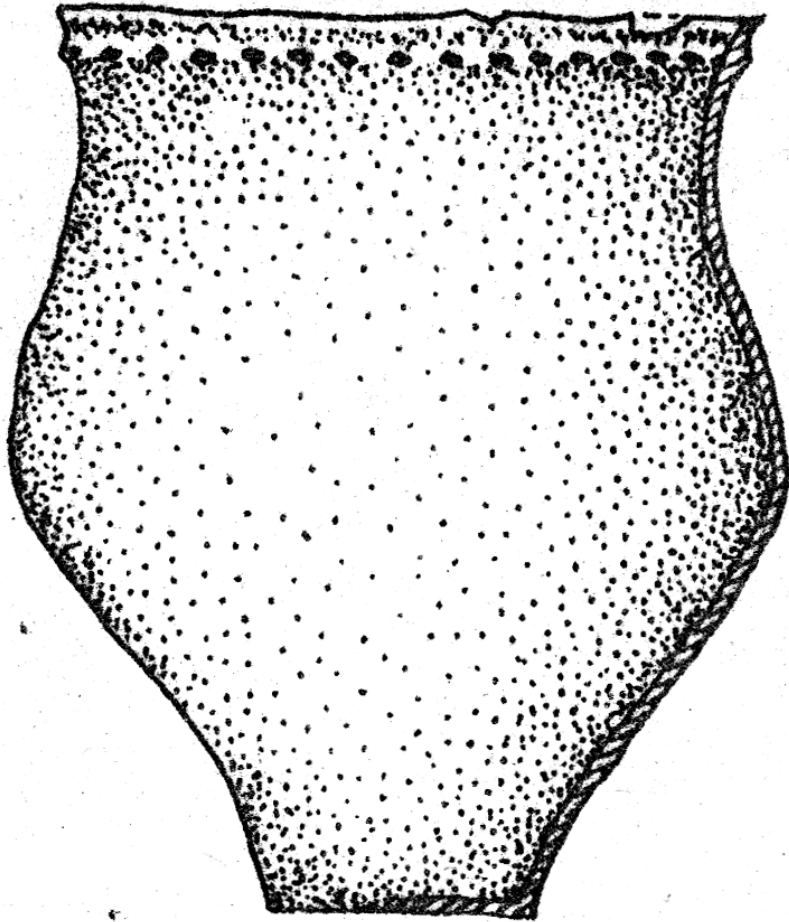

Рис. 2. Винники. Горщик культуры лій астого посуду,

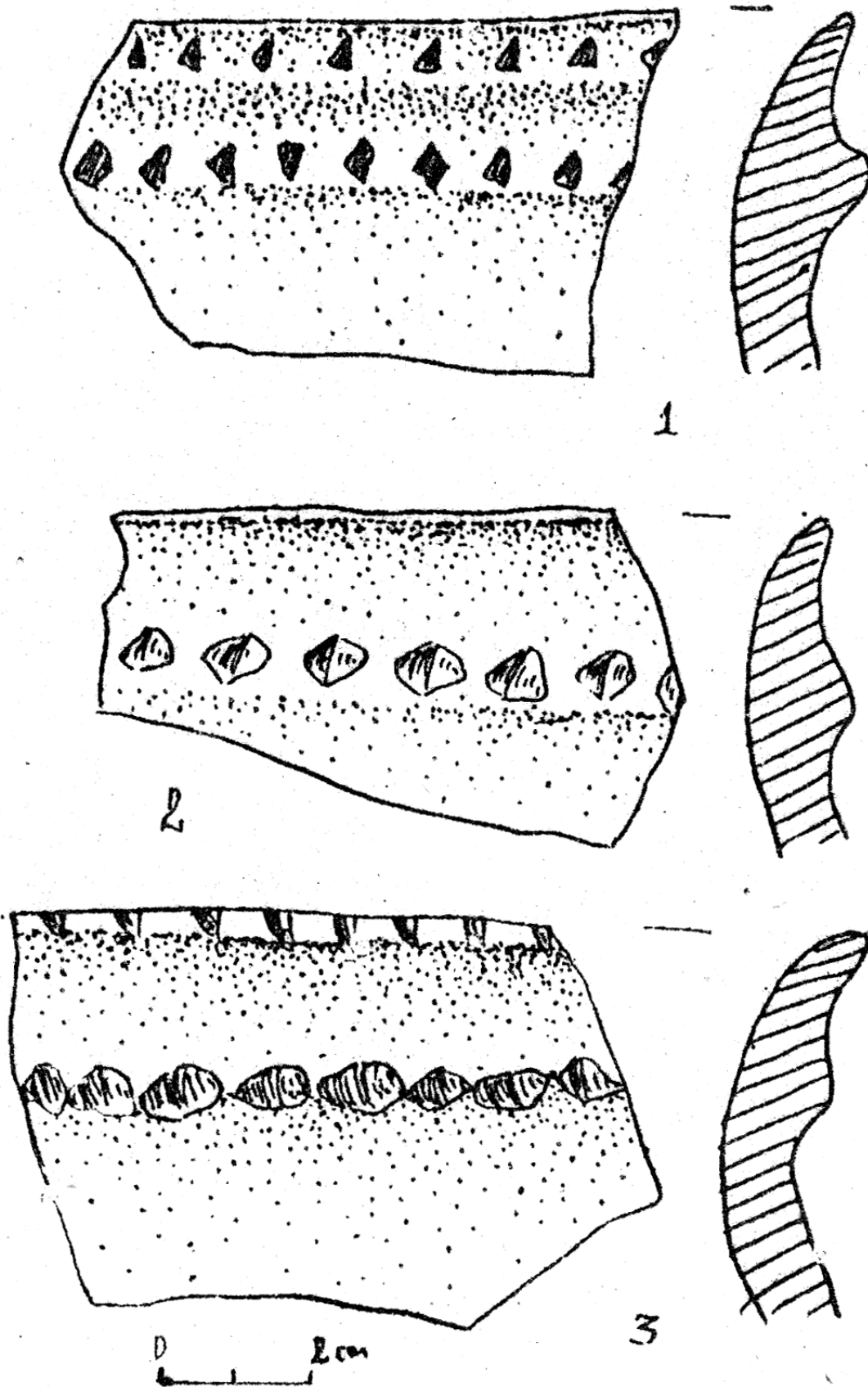

Рис. 3. Винники. Кераміка культури лійчастого посуду

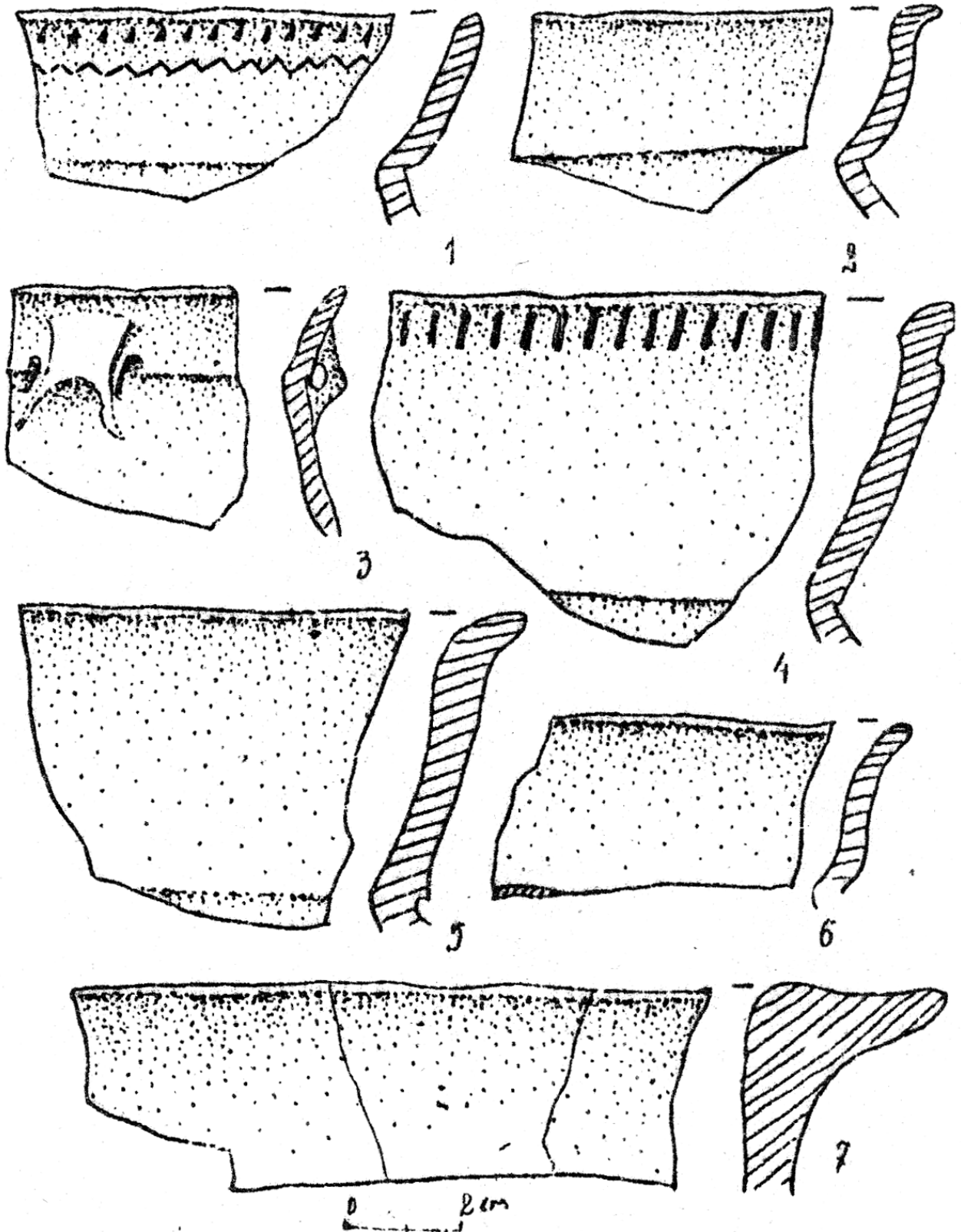

Рис. 4. Виньки. Кераміка культури лійчастої посуду

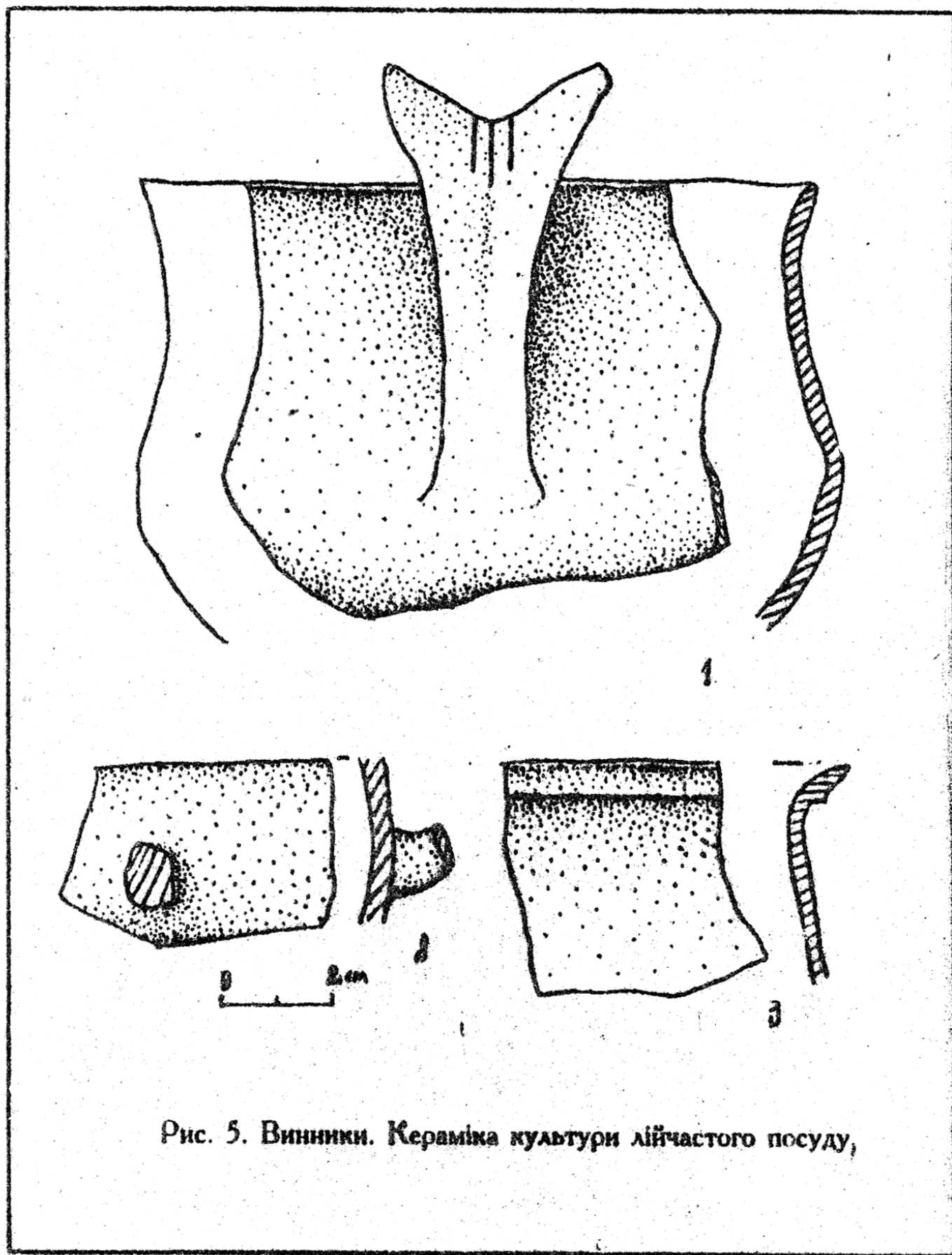

Рис. 5. Винники. Кераміка культури лінійчастого посуду,

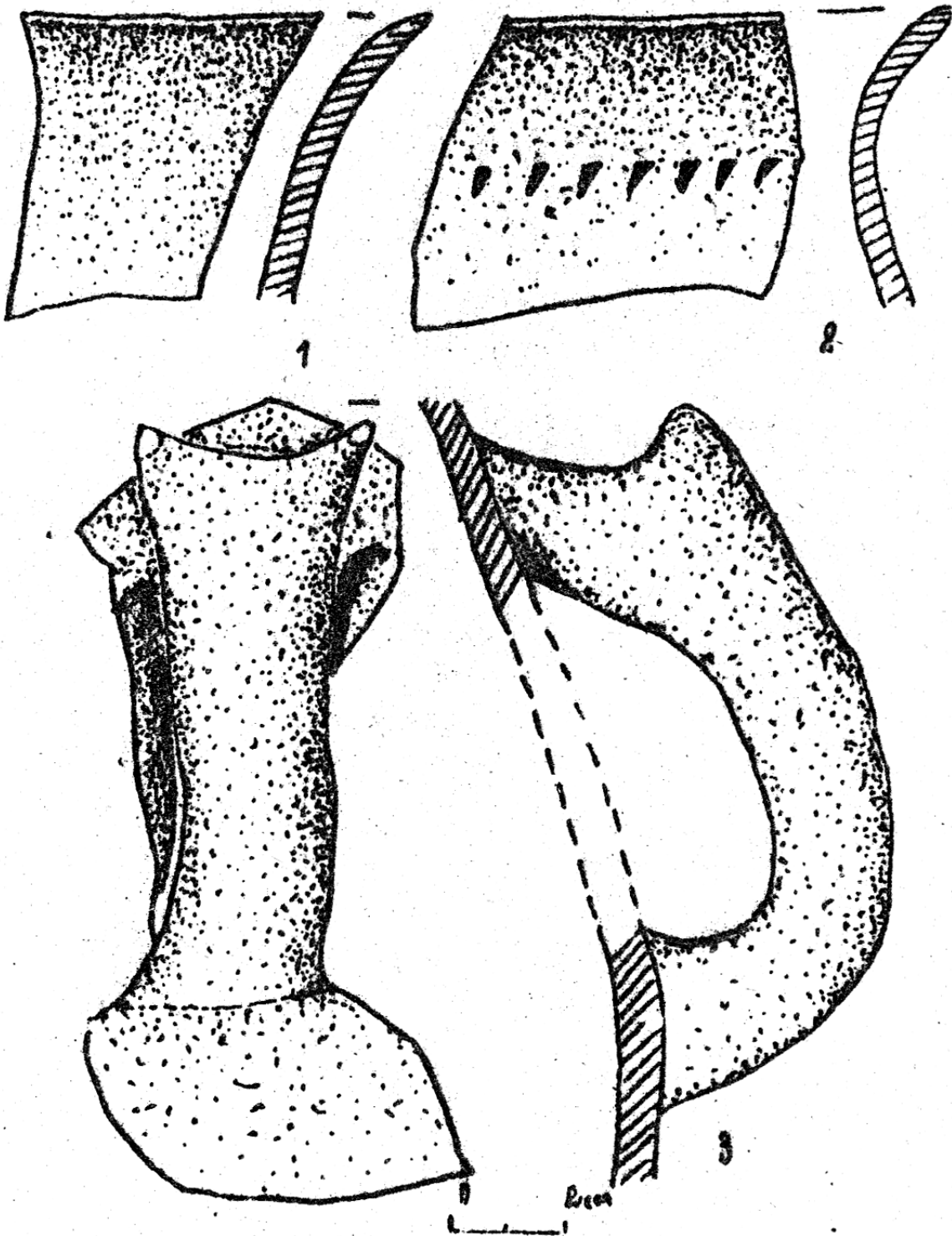

Рис. 6. Винники. Кераміка трипільської культури.

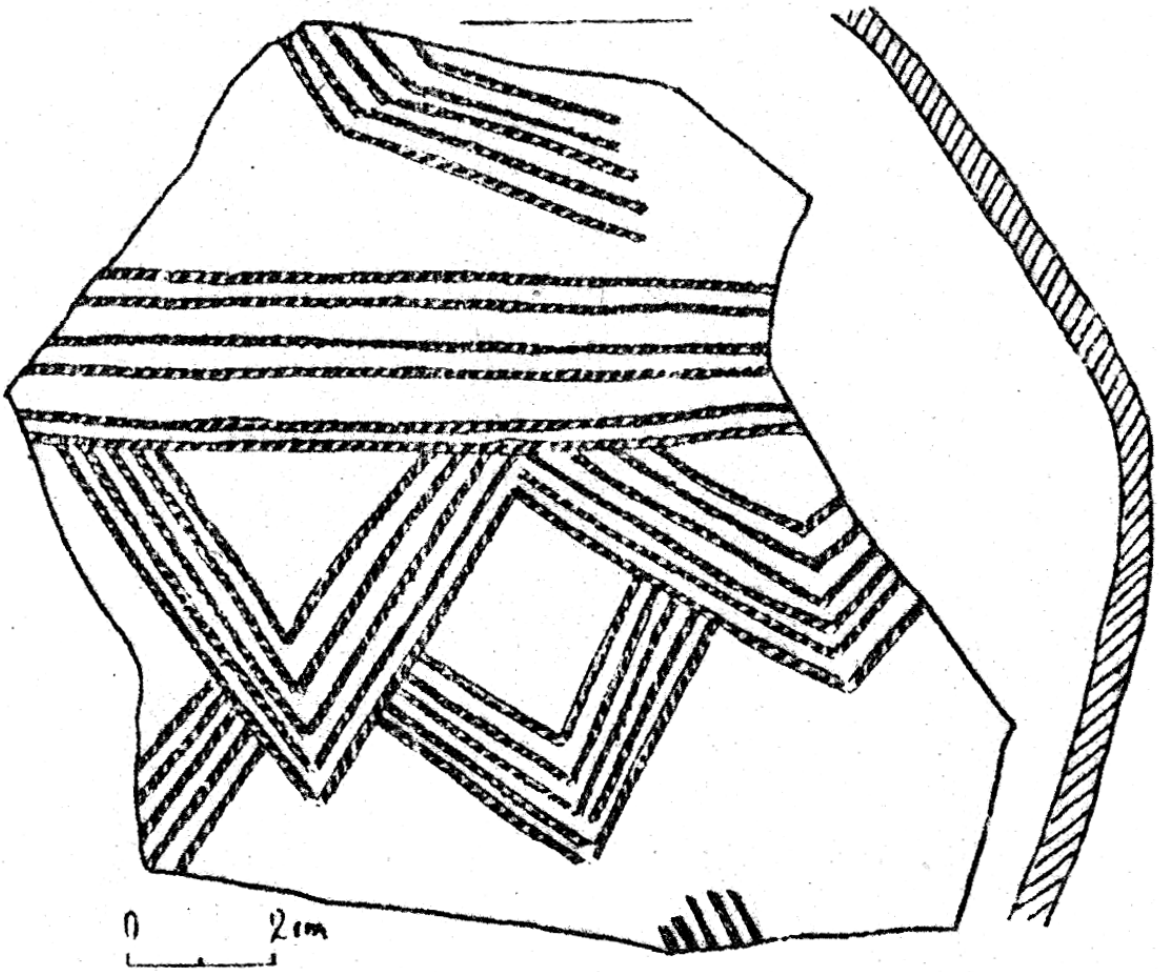

Рис. 7. Винники. Посудина трипільської культури

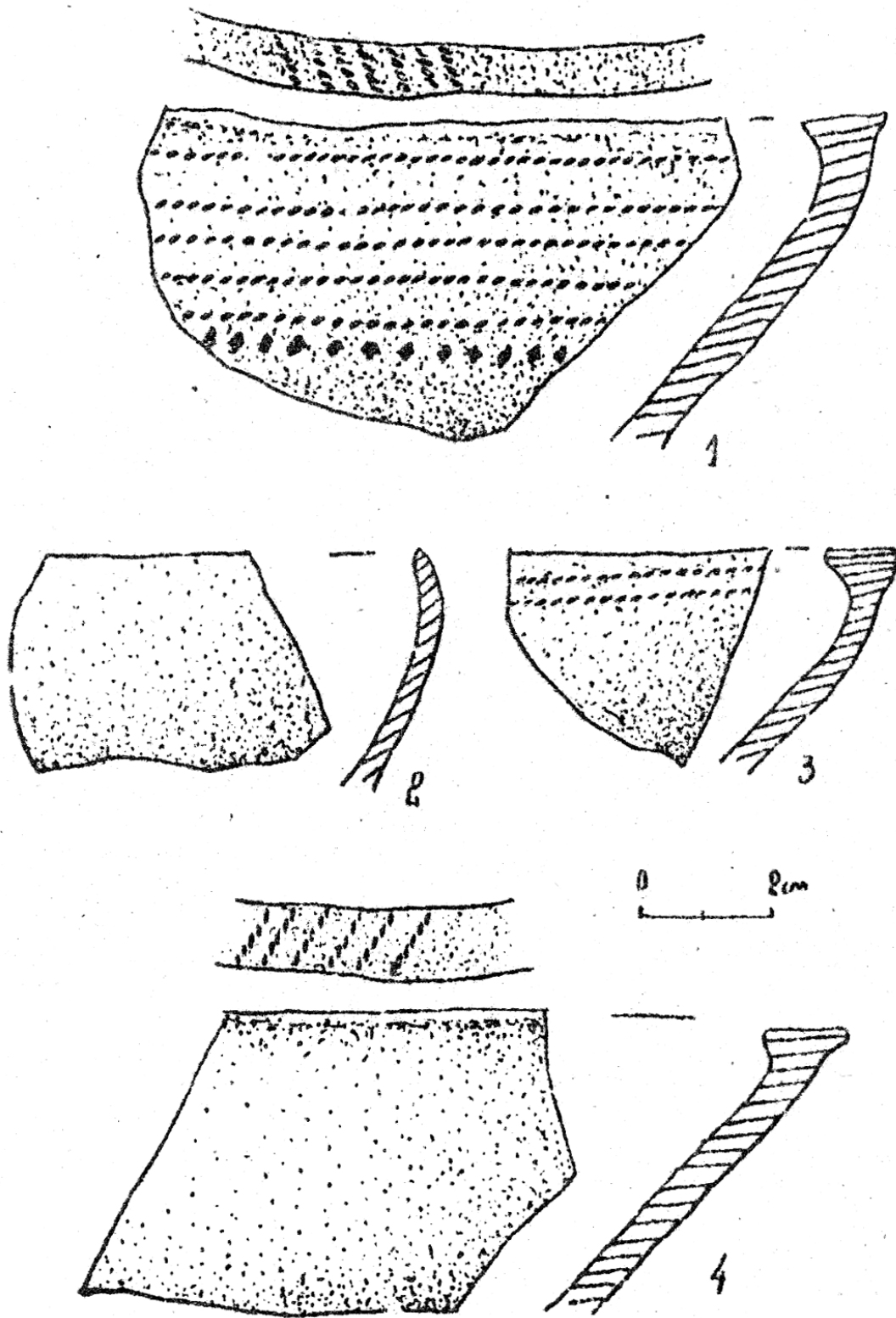

Рис. 8. Винники. Кераміка трипільської культур.

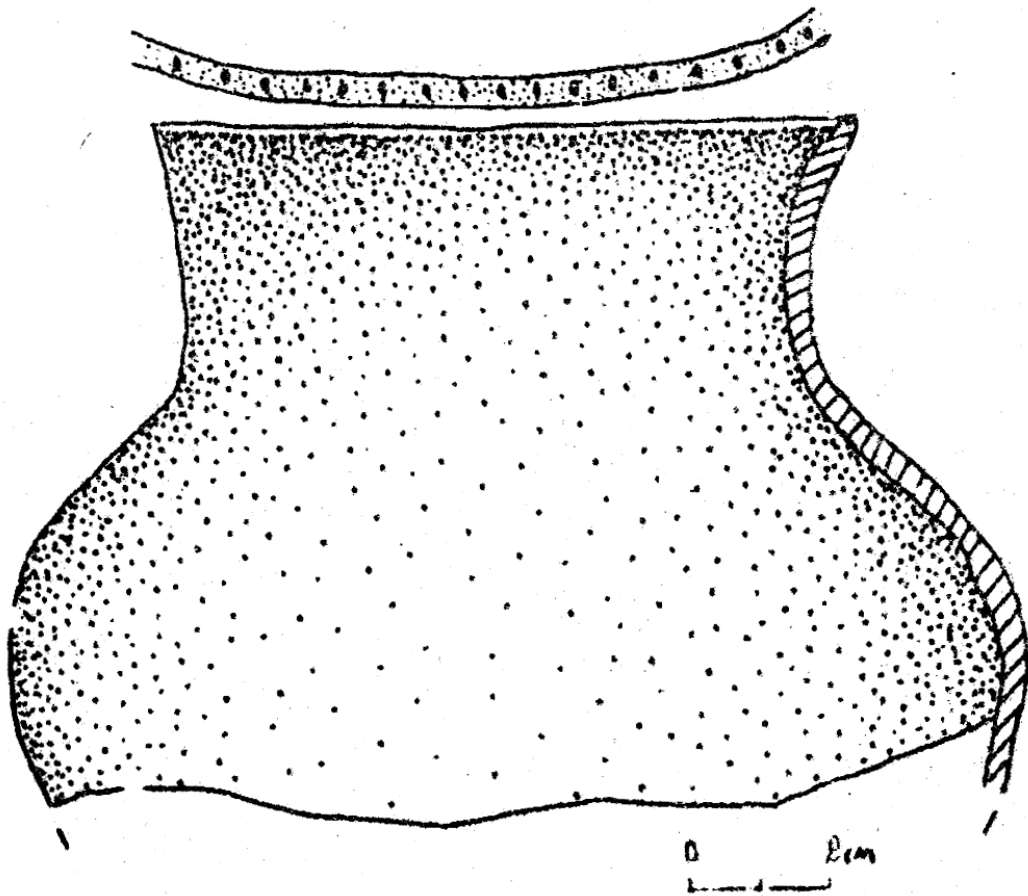

Рис. 9. Винники. Посудина трипільської культури.

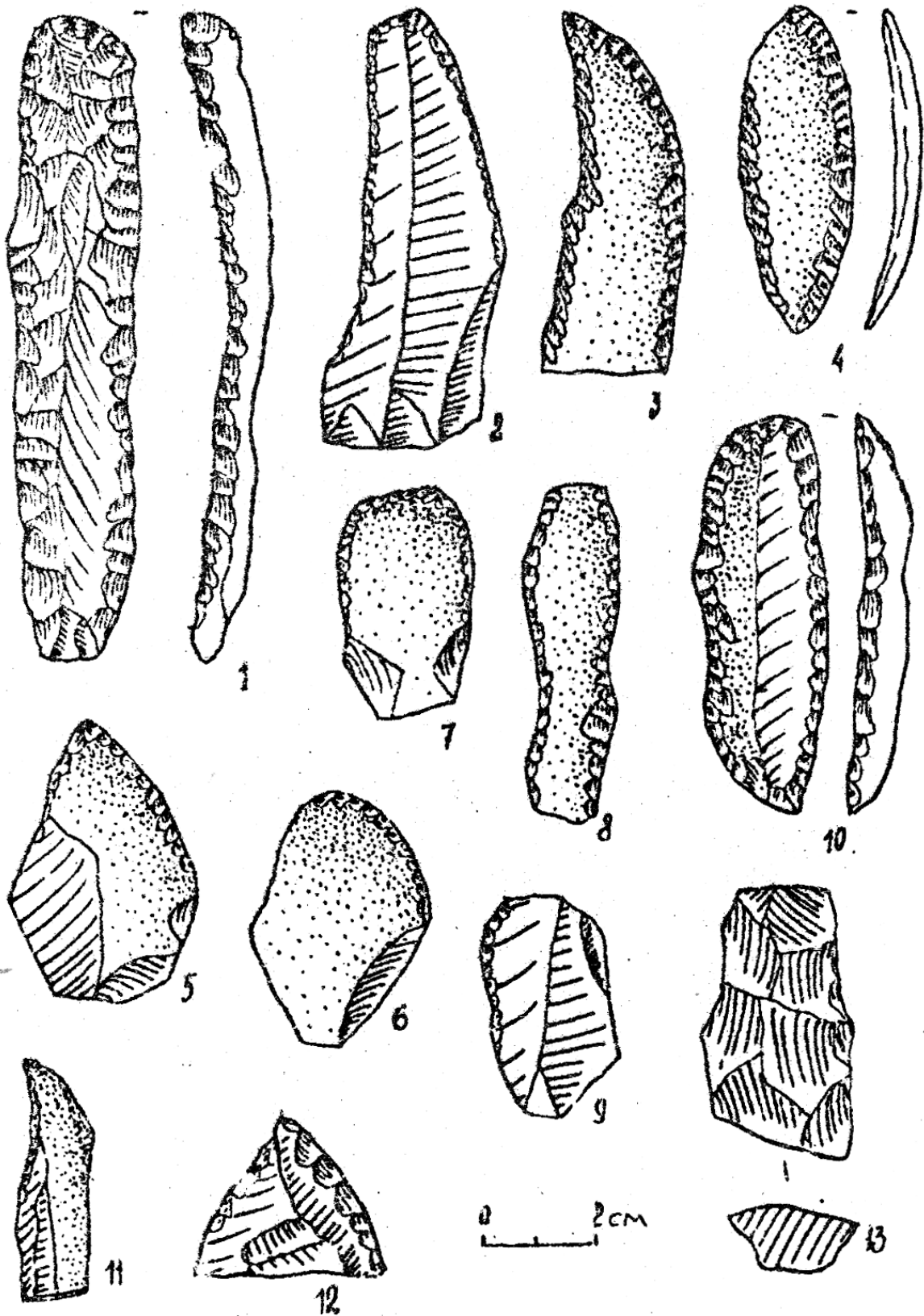

Рис. 10. Винники. Крем'яні вироби.

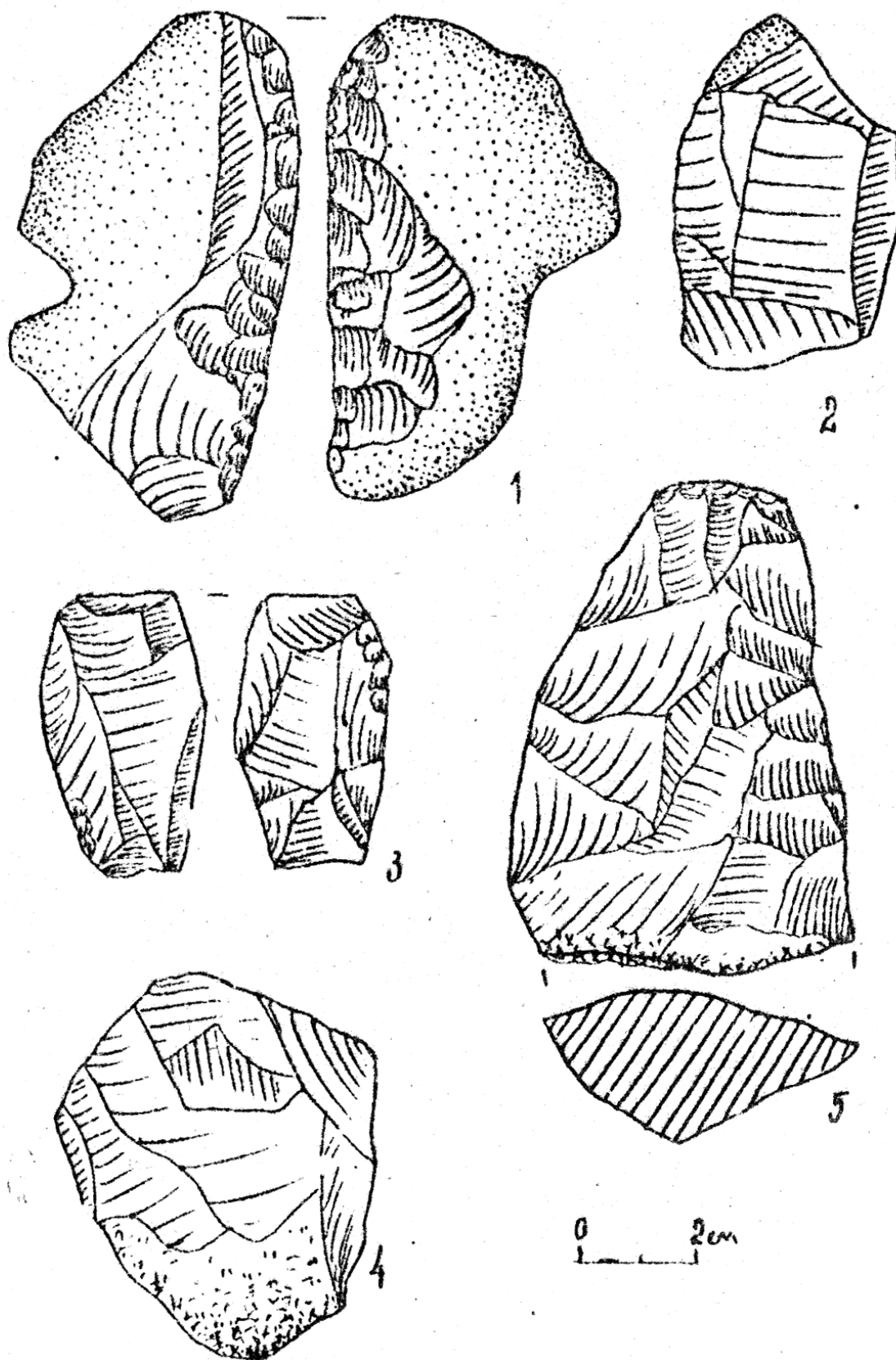

Рис. 11. Винники. Крем'яні вироби.

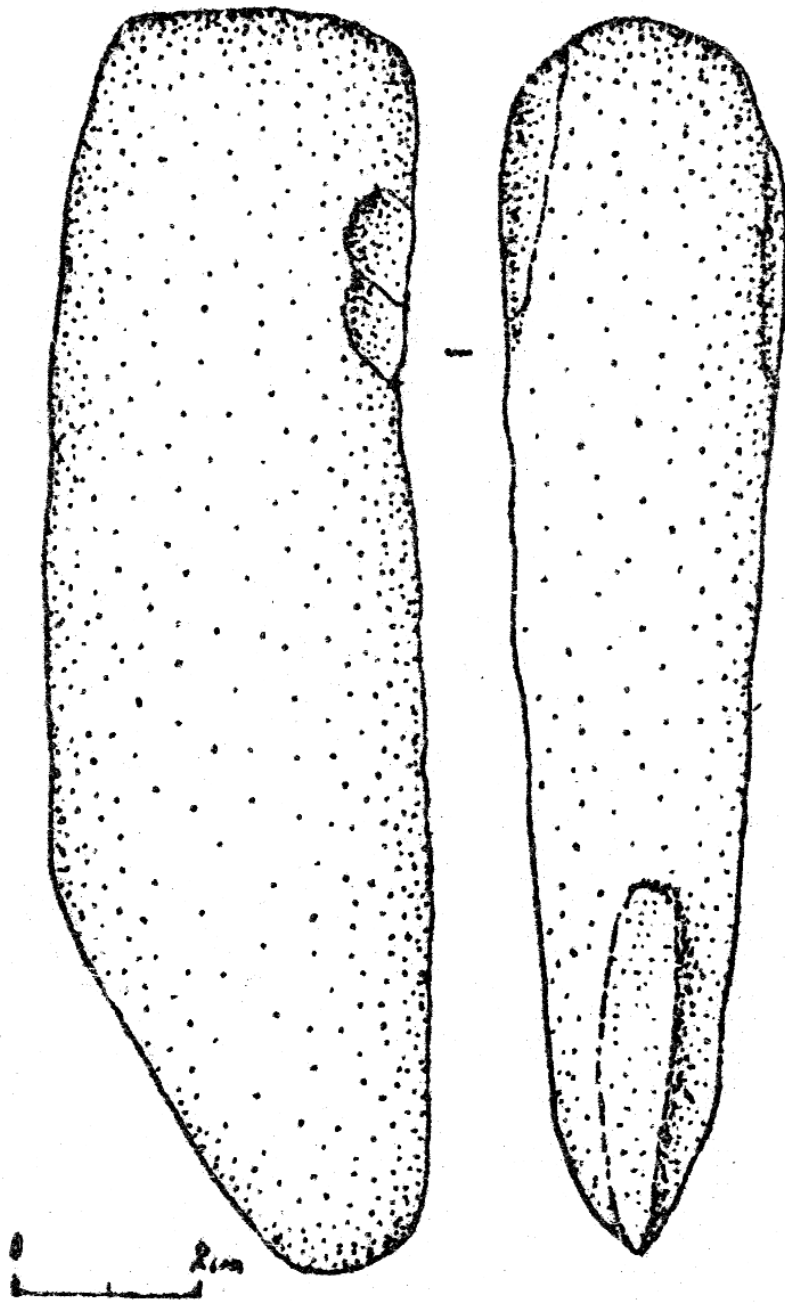

Рис. 12. Винники. Кам'яний молоток